

פטר רחם לי וכל מקנך תזכר פטר שור ושה, וחמור תפדה בשה", דזה היה משמע: חמור תפדה ולא שאר בהמה טמאה בשה, ו"פטר חמור תפדה בשה" "פטר חמור תפדה בשה" שתי פעמים למה לי, כלומר, למה כתב רחמנא "פטר" בפעם שניה, והרי הכתוב עוסק בפטרי רחם!?

אלא ודאי בא הכתוב למעט שאר בהמות מ"פטר" דהיינו מעיקר דין בכורה, ולומר לך: פטרי חמורים אמרתי לך, ולא פטרי סוסים וגמלים שאינם חייבים בפדיון כלל, ולא שבא הכתוב למעטם מפדיון בשה בלבד.

מוסיפה הגמרא לפרש: ותנא דידן — שלמד מכפל פטר חמור למעט את הנדמה מן הבכורה — למעוטי סוסים וגמלים מפדיון מנא ליה?

אמר פירש רב פפא:

כתיב "כל פטר רחם לי, וכל מקנך תזכר פטר שור ושה. ופטר חמור תפדה בשה, ואם לא תפדה וערפתו, כל בכור בניך תפדה" —

"כל מקנך תזכר" הרי כלל, "שור ושה וחמור" הרי פרט, וקיימא לן: כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, ולמדנו: שור ושה וחמור אין [אכן חייב בכורה], אבל מידי

א-1 תלמוד לומר: "פטר חמור פטר חמור" שני פעמים, כדי להוסיף וללמד: פטרי חמורים אמרתי לך לפדותם ולא תפדה כלל פטרי סוסים וגמלים.

פריך רב אחאי על מה שאמר רבי יוסי הגלילי, שכפל "פטר חמור" פעם שניה, הוא כדי לפטור פטרי סוסים וגמלים לגמרי מן הפדיון; שהרי יש לבאר את הכפל באופן שיתחייבו פטריהם בפדיון, ולא נתמעטו אלא מפדיון בשה:

דאי כתב רחמנא רק חד פטר חמור הוא אמינא: הרי אחת מן המידות שהתורה נדרשת בהן היא: "דבר שהיה בכלל [היינו חמור שהיה בכלל "ואת הבהמה הטמאה תפדה"] ויצא מן הכלל ללמד שפדיונו בשה, לא ללמד על עצמו בלבד יצא, אלא ללמד על הכלל כולו [על כל הבהמות הטמאות] יצא, ולעולם פודים את כל הבהמות הטמאות בשה —

כתב רחמנא "פטר חמור" אחרינא ללמד: פטרי חמורים ולא פטרי סוסים וגמלים, ואימא: לא מייעטינהו הכתוב לשאר בהמות טמאות אלא משה, ולעולם צריך לפדותם, אלא שפודים אותם בכל דבר!?

ומשינין: אם כן, לכתוב רחמנא "פטר חמור תפדה בשה" פעם אחת, ופעם שניה: "כל

בכורה. שכונת רש"י היא, שהייתי אומר שבפטרי סוסים וגמלים יכול לפדות בכל בהמה ואפילו אינה שוה כמו הבכור, וכמו שפודים פטר חמור בשה אפילו אינו שוה כמוהו. וכנראה סובר החזון איש, שלא היינו מחדשים מעצמנו פדיון בפחות משויו בשאר בהמות, כי סתם פדיון הוא בשויו].

ובחזון איש [בכורות טז י] כתב: למאי דאמר לקמן יא א, לא אמרה תורה בשה להחמיר עליו אלא להקל עליו [ויכול לפדות בשאר דברים בשויו], צריך לומר, דהא דאמר פטרי חמורים בשה, היינו שהקלנו עליו בשה, וצריך עיון לשון רש"י. [ולכאורה יש לדון

הלוקח עובר חמורו

אחרינא היינו שאר בהמות טמאות — לא.

ורבי יופי הגלילי שלא למד מזה לפטור פטרי סוסים וגמלים, היינו משום ש"פטר" הפסיק הענין, כלומר, אין אומרים "כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט" אלא אם הפרט מתיחס לכלל ופורט אותו, אבל מה שאמר הכתוב "ופטר חמור תפדה בשה" אינו מתיחס ל"וכל מקנך תזכר" שהוא הכלל, כי אם כן היה הכתוב אומר "וכל מקנך תזכר פטר שור ושה וחמור", ומאחר שהפסיק הכתוב וחזר ואמר "ופטר חמור", הרי זה ענין מחודש שאינו מתיחס ל"וכל מקנך תזכר", ואין זה פרט הבא ללמד על הכלל.

ורבנן סוברים דמכל מקום וי"ו "ופטר", שלא אמר "פטר חמור", הדר ערביה קרא [חזר הכתוב ועירבו עם הכלל והפרט], שהרי וי"ו מוסיף על ענין ראשון.

ורבי יופי הגלילי סבר: אם כדבריך, לא לכתוב לא וי"ו ולא "פטר", ולמה הפסיק הכתוב מחד גיסא ועירבו מחד גיסא, אלא ודאי לא בא הוי"ו לערבו.

ורבנן סוברים, אידי דהא [פטר חמור] קדושת דמים, והא [פטר שור ושה] קדושת הגוף, פסיק להו והדר עריב להו, הצרך הכתוב לחלקם, וכדי שלא תאמר אין זה כלל ופרט משום ההפסק, לכן חזר הכתוב ועירב.

איבעיא להו:

הרי שנינו גבי בכור בהמה טהורה: רחל שילדה מין עז ועז שילדה מין רחל ... אם יש בו מקצת סימנים חייב; ויש להסתפק:

ספק ראשון: פרה שילדה מין חמור שהוא פטור מדין בכור בהמה טהורה ויש בו מקצת סימנין שבהם הוא דומה לפרה, מהו שיתחייב בדין בכור בהמה טהורה, וכמו רחל שילדה מין עז ומקצת סימניה כשל אם? וצדדי הספק הם:

כי אפשר, שדוקא עז שילדה מין רחל, ורחל שילדה מין עז, הוא דכי יש מקצת סימנין חייבת בבכורה, משום שאף בלי סימנים שוה הוא לאמו בשתים:

א. דהא האם טהורה והא הולד נמי צורתו כטהורה.

ב. הא, האם היא ממין שיש בו קדושת הגוף, והא הולד נמי צורתו כמין שיש לו קדושת הגוף; ולכן אם אך יש בו מקצת סימנין שהוא דומה לאמו הרי הוא חייב בבכורה —

אבל הכא — גבי פרה שילדה מין חמור ומקצת סימניו כשל אמו — שבשתים שונה הוא מאמו:

א. דהא הולד הוא כמו בהמה טמאה, והא האם היא טהורה.

ב. הא האם ממין שיש בו קדושת הגוף, והא הולד ממין שאין בו אלא קדושת דמים —

ומאחר שנשתנה כל כך מאמו — לא קדוש בבכורה, ואף שמקצת סימניו כמותה.

או דילמא: כיון דעל כל פנים אידי ואידי — האם והולד — בני מיקדש בבכורה, אף שזו קדושת הגוף וזה קדושת דמים, ואף שבטמאה וטהרה אינם שוים — הרי זה קדוש כשמקצת סימניו דומה לאם.

ספק שלישי: פרה שילדה מין סוס — מהו שיתחייב בדין בכור בהמה טהורה? וצדדי הספק הם:

הכא ודאי לא קדוש כיון דבשום פרט — מלבד מקצת סימנים — אינו דומה לאמו, דהא האם טהורה והא הולד ממין טמאה, ועוד, דהא בת מיקדש בכורה, והא לא בת מיקדש בכורה —

או דילמא סימנין מילתא היא, ולא איכפת לן כלל בשינוי של קידוש הבכורה או בשינוי של טמאה וטהרה.⁽²⁾

תא שמע לפשוט מברייתא את כל שלשת הספיקות:

דתניא: בהמה טהורה שילדה מין בהמה טמאה, הרי היא פטורה מן הבכורה; ואם יש בו מקצת סימנין, חייבת בכורה —

ואם תמצוי לומר דבפרה שילדה מין חמור כיון דאידי ואידי מיקדש בכורה — קדוש; עדיין יש להסתפק:

ספק שני: חמור שילדה מין סוס ודומה במקצת סימניו לאמו, מהו שיתחייב בדין פטר חמור? וצדדי הספק הם:

האם נאמר: **הכא ודאי** הרי הולד לא בת מיקדש בכורה הוא, ואם כן אפילו כשמקצת סימניו דומים לאמו אינו קדוש —

או דילמא: כיון דהולד מין טמאה הוא כאמו ובפרט זה הם שוים, הרי זה קדוש, אם מקצת סימניו כשל אם.⁽¹⁾

ואם תמצוי לומר דבחמור שילדה מין סוס כיון דעל כל פנים מין טמאה הוא כאמו, קדוש; עדיין יש להסתפק:

וטהרה.

ב. [הנה משמעות "אם תמצוי לומר" היא, שאנו מניחים כהאם תמצוי לומר, אלא שעל אף הנחה זו יש להסתפק, ומכל מקום שני הצדדים מסכימים עם אותה הנחה. ואילו כאן אומרת הגמרא "ואם תמצוי לומר, כיון דאידי ואידי בני מקדש בכורה, קדוש", וכן "ואם תמצוי לומר כיון דמין טמאה הוא קדוש", ושוב מסתפקת הגמרא ספק שלישי הסותר את ההנחה הראשונה שהטעם בפרה שילדה מין חמור הוא משום מיקדש בכורה, וסותר גם את ההנחה השנייה, בחמור שילדה מין סוס שהוא קדוש משום שמיין טמאה הוא, כי לפי הספק השלישי, אין צריך כלל שידמה לאמו אלא במקצת סימנים בלבד. ואילו לא היתה הגמרא מזכירה את הטעם, אלא אומרת "ואם תמצוי לומר פרה שילדה מין חמור, קדוש", ואם תמצוי לומר "חמור שילדה מין סוס,

1. ביאור הספק: האם מה שאנו אומרים בפרה שילדה מין חמור, כיון דשניהם קדושים בכורה הרי זה קדוש, היינו, שאין אנו מסתכלים כלל אלא על ענין קידוש הבכורה, ואין הפרש, בין אם אינם שוים בטמאה וטהרה, לבין אם שוים הם בטמאה וטהרה. או דילמא: פרה שילדה מין חמור לכן הוא קדוש בכורה, משום שדי בהשוואתו לאמו בפרט של קדושה בכורה, אבל אין הכי נמי שאם שוה הוא לאמו בטמאה וטהרה, גם בזה די.

2. א. ביאור הספק הוא: האם כדי שיתחייב הולד על ידי מקצת סימנים צריך שלא ישתנה מאמו לגמרי, אלא שישוה לאמו או בקידוש בכורה או בטמאה וטהרה. או דילמא: כיון שמקצת סימניו דומים לאמו, לא איכפת לן כלל בשינוי של קידוש בכורה או בשינוי של טמאה

השתא, ומה פרה שילדה מין חמור דאידי ואידי בני מיקדש בבכורה נינהו, אמרת: אם יש בו מקצת סימנין, אין, ואי לא — לא, חמור שילדה מין סוס שהאם ממין הקדוש בבכורה והולד ממין שאינו חייב בבכורה, מיבעיא שהוא פטור?!?

ואם כן מוכרח, שעיקר מה שהזכירה הברייתא "חמור שילדה מין סוס" הוא לחדש שבמקצת סימנים אף הוא חייב, ונפשט הספק השני.

ומשנינן: לעולם לא חייבה הברייתא בחמור שילדה מין סוס במקצת סימנים, ואין הברייתא מלמדתנו בחמור שילדה מין סוס אלא את פטורו, ואיצטריך להשמיענו כן על אף שכבר פטרה הברייתא פרה שילדה מין חמור כי:

סלקא דעתך, התם — בפרה שילדה מין חמור — הוא דפטור מן הבכורה, משום דפרה יש לה קרנים, והא [חמור] אין לה קרנים, הא [פרה] פרסותיה סדוקות והא [חמור] פרסותיה קלוטות [אינם סדוקות], ואכן חמור הוא שילדה ולכן הוא פטור, אבל הכא בחמור שילדה מין סוס דאידי ואידי אין לה קרנים, אידי ואידי פרסותיה קלוטות, אימא אין זה סוס אלא חמור אדום בעלמא הוא —

קמשמע לך. (4)

ומאי לאו, אפילו פרה שילדה מין סוס? ותפשוט שסימנים מילתא היא, וממילא כל שכן בשתי הספיקות הראשונות שהוא קדוש.

ודחינן: לא, אין הברייתא עוסקת אלא בפרה שילדה מין חמור שיש בשניהם דין בכורה, ולא תפשוט אלא את הספק הראשון, אבל שתי הספיקות האחרות בעינן עומדות.

תא שמע לפשוט מברייתא את שתי הספיקות הראשונות:

פרה שילדה מין חמור, וחמור שילדה מין סוס, פטורה מן הבכורה; אם יש בו מקצת סימנין חייבת בבכורה —

מאי לאו אתרוייהו [בשני האופנים] מחייבת הברייתא כשיש בהם מקצת סימנים כשל אמם, הרי מבואר בשתי הספיקות הראשונות שהוא קדוש? (3)

ודחינן: לא, אלא אפרה שילדה מין חמור בלבד הוא דאמרינן שאם יש מקצת סימנים חייבת בבכורה.

ומקשינן עלה: אבל "חמור שילדה מין סוס" — שהזכירה הברייתא — למאי קתני לה [לשם מה הזכירו התנא]? נמצא לפי דבריך שלפטורא [ללמדנו בחמור שילדה מין סוס שהוא פטור מבכורה], והרי פשיטא שהוא פטור, וכבר למדנוהו ממה שפטרה הברייתא פרה שילדה מין חמור?! כי:

4. למסקנת הגמרא לא איפשיטא אלא ספק ראשון, והיינו פרה שילדה מין חמור ומקצת סימניו כשל פרה, שהוא חייב בבכורה. אבל הספק השני בחמור שילדה כמין סוס, ופרה שילדה כמין סוס לא איפשיטא.

קדוש", היה ניחא. אך לשון הגמרא צריך ביאור].

3. אבל ספק שלישי לא נפשט, כיון שנשתנה מאמו הן בפרט של קידוש בכורה, והן בפרט של טומאה וטהרה.

הולכים אחר הנולד ולא על אמו שיצא הימנה], ותאמר: **האי** [טהור שנולד מן הטמא] **טהור מעליא הוא, והאי** [טמא שנולד מן הטהור] **טמא מעליא הוא, אלא** כך הוא הדין: **זיל בתר אימיה** [לך אחר אמו שיצא הימנה].

שואלת הגמרא: **מנא הני מילי** שהולכים אחר האם שיצא הימנה?

ומפרשינן: **דתנו רבנן**:

כתיב [ויקרא יא ד]: **"אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה"**, ודרשינן: (6)

שנינו במשנה: **ומה הן באכילה**, בהמה טהורה שילדה כמין בהמה טמאה, מותר באכילה; וטמאה שילדה כמין בהמה טהורה, אסור באכילה; שהיוצא מן הטמא — טמא, והיוצא מן הטהור — טהור:

ומקשינן: **למה לי למיתני "שהיוצא מן הטמא — טמא, והיוצא מן הטהור — טהור"**, ומה בא זה להוסיף על מה שכבר נשנה! (5)?

ומשנינן: **סימנא בעלמא הוא דלא תיחלף לך, דלא תימא**: זיל בתרא דידיה [סימן הוא שלא תחליף את הדינים, ותאמר: לעולם

אך ראה בחידושי רבינו חיים הלוי [מאכלות אסורות ג יא], שכתב: **הך דינא ד"יוצא מן הטמא — טמא"** מחדש לן תרתי: א. דטהור הנולד מן הטמאה איסורו הוא מחמת עצמו, ואהני ליה **הך דיוצא מן הטמא טמא** שיהא הוא מצד עצמו חייל ביה איסורא דאמו, ובדין אמו קאי, דהרי הוא כאמו. ב. ועוד נכלל ביה דין איסור בפני עצמו של יוצא מן הטמא, דמשום זה לחוד שהוא יוצא מן הטמא חייל ביה איסורא, ואף דאינו קאי בדין אמו, ולא חייל עליו איסור מצד עצמו, מכל מקום אסור הוא מאיסורא דיוצא מן הטמא ואיסורא אינו מחמת עצמו, כי אם משום שיוצא מן הטמא זהו איסורו. ומבואר מדבריו, דבאמת גם טהורה הנולדה מן הטמא מדין יוצא הוא, אם כי חלוק הוא בגדרו משאר יוצא, ואם כן אכתי צריך ביאור שאלת הגמרא "מאי שיוצא מן הטמא טמא".

6. פשוטו של מקרא הוא: אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה שאינם מפריסי פרסה, וממפריסי הפרסה שאינם מעלים גרה, וכפי שהם מפורטים בפרשה. וראה בפרי מגדים יורה דעה סימן פא

והרמב"ם [בכורות ב ו] פסק בפרה שילדה מין חמור [הוא הספק הראשון], שבמקצת סימנים הרי הוא חייב בכורה "הואיל ומין החמור יש בו דין בכורה". ובפרה שילדה כמין סוס [הוא הספק השלישי] פסק שם שהוא ספק. ובהלכות בכורים [יב יח] פסק בחמור שילדה כמין סוס [הוא הספק השני] שהוא חייב בכורה כשמקצת סימניו כשל חמור.

וטעמו מבואר בכסף משנה בהלכות בכורות, שהוא משום שפסק כאם תמצי לומר, כדרכו, והעירו האחרונים על משמעות לשונו, שגם בספק ראשון פסק כן משום "אם תמצי לומר", ולכאורה לא כן הוא, כי ספק זה נפשט בגמרא, ורק ספק שני הוא משום אם תמצי לומר, וראה בספר המפתח. וראה עוד מה שנתקשה הרדב"ז בדברי הרמב"ם, ומה שכתב בזה בראשית בכורים.

5. בכתבים המיוחסים להגרי"ז ביאר את שאלת הגמרא, משום שאיסור זה אינו כשאר "יוצא מן האיסור" שהוא איסור מחודש של יוצא, אלא סימנא בעלמא הוא, שהוא מין טמא. וראה מה שהובא בהערות על המשנה בשם שו"ת יד אלי.

תלמוד לומר בהמשך הפסוק: "גמל טמא הוא" [את הגמל, כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפריס טמא הוא לכם], "הוא טמא, ואין טמא הנולד מן הטהור טמא, אלא טהור; ואם כן בהכרח בא הכתוב ללמד שטהור הבא מן הטמא אסור באכילה.

רבי שמעון אומר טמא הנולד מן הטהור — טמא, שנאמר:

"גמל גמל" שני פעמים, כלומר, הואיל ונאסר הגמל בספר ויקרא, וחזרה התורה ושנתה את איסורו בספר דברים [יד ז], ללמד: אחד גמל הנולד מן הגמלה, ואחד

יש לך שהוא מעלה גרה ומפריס פרסה — שיש לו כל סימני הטהרה, ומכל מקום — ואי אתה אוכלו, ואיזה זה? טהור שנולד מן הטמא.

ממשיכה הברייתא: או אינו אלא ללמד איסור לטמא הנולד מן הטהור מעלה הגרה ומפריס הפרסה —

ומאי "ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה" —

ב-1 הכי קאמר: דבר טמא הבא [אף שהוא בא] ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה לא תיכול?

הוא כמין שור לכל דבר או כמין שה" יש מקום לדקדק בהיפוך. ומיהו ממה שכתב הרמב"ם בפרק ג הלכה ו: אף על פי שחלב בהמה טמאה וביצי עוף טמא אסורין מן התורה (משום יוצא), אין לוקין עליהם שנאמר "מבשרם לא תאכלו" על הבשר הוא לוקה, ואינו לוקה ... ומדלא הזכיר הרמב"ם שהנולד מן הטמא אינו לוקה עליו, משמע שלוקה. ומכל מקום סתירה לפרי מגדים אין כאן, כי טעמו משום שהוא נלמד מריבוי, ולא משום שאין לוקין על היוצא].

וראה עוד בחידושי רבינו חיים הלוי [מאכלות אסורות ג יא], שכתב להוכיח כדבריו המובאים בהערות לעיל, ממה שכתב הרמב"ם שאין לוקין על היוצא, ואילו הנולד מן הטמאה ודאי דלוקין עליו, ואף על גב דתרווייהו איסוריהו משום יוצא מן הטמא ניהו. אלא ודאי כמו שכתבנו, דטהור הנולד מן הטמאה איסורו הוא מחמת עצמו, והרי הוא נכלל באיסורא דטמאים האמורין בתורה, וממילא יש בהו גם מלקות ככל הטמאים, מה שאין כן חלב וביצים של טמאין איסורן אינו מחמת עצמן כיון דאינן מין בשר, ואין בהן איסורא דטמאים האמור בתורה, ראה שם.

[משבצות זהב סק"א], שהעיר, דלפי שיטת הרמב"ם בכל מקום, שאין לוקין על דבר הנלמד מריבוי, מן הדין שטהור הנולד מן הטמא אין לוקין עליו, אך לא אישתמיט אחד מהפוסקים לומר כן. וראה עוד שם שהביא מלשון הרמב"ם [מאכלות אסורות א ה]: בהמה טמאה שילדה כמין בהמה טהורה, אף על פי שהוא מפריס פרסה ומעלה גרה, והרי הוא כמין שור לכל דבר או כמין שה, הרי זה אסור באכילה. ודקדק הפרי מגדים שאין בזה אלא איסור ולא מלקות. ושוב כתב "ומכל מקום, הנכון, דעל פרה מגמל לוקין עליו".

ובאמרי משה ד יז כתב בהיפוך, דמהרמב"ם מתבאר, דטמאה שילדה מין טהורה נחשב כמינים הטמאים, ואם כן משמע דלוקה. ומזה כתב להוכיח, דנולד מן הטמא אינו משום יוצא מן האיסור, אלא דנעשה על ידי זה כמין הטמא, [ראה בזה בהערות על המשנה], שהרי לענין יוצא כתב הרמב"ם בפרק ג ממאכלות אסורות שאין לוקין עליו, והיינו משום דכאן גזירת הכתוב היא דנחשב כמין הטמא. [ומיהו לא נתבאר היכן למד מלשון הרמב"ם שהוא מין טמא, ואדרבה אפשר שמלשון הרמב"ם "והרי